

достатньо загально, проте чітко визначає та розмежовує ключові поняття у сфері донорства крові та її компонентів.

З нашої точки зору, деталізація та максимальна конкретизація понятійного апарату має бути невід'ємною рисою вітчизняного законодавства про донорство крові та її компонентів. Тож, у цьому сенсі запозичення досвіду Республіки Молдова обіцяє стати вельми корисним.

Загалом, можемо сказати, що положення українського Закону «Про донорство крові та її компонентів» не пристосовані до сучасних викликів, що стоять перед донорами крові, та більшість із них не знайшли своєї деталізації. Висвітлені недоліки Закону свідчать про необхідність його системного оновлення з урахуванням об'єктивних суспільно-економічних процесів, тенденцій розвитку вітчизняного законодавства, інституційних перетворень у системі виконавчої влади.

Список використаних джерел:

1. О донорстве крови и ее компонентов: Закон Республики Беларусь от 30 ноября 2010 г. № 197-3. URL: http://kodeksy-by.com/zakon_rb_o_donorstve_krovi_i_ee_komponentov.htm
2. О донорстве крови и ее компонентов: Закон Республики Грузия от 21 марта 1995 г. № 687 / Ведомство Парламента Грузии. 1995. С. 23–26.
3. О донорстве и переливании крови: Закон Республики Молдова от 20 ноября 2008 г. № 241. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=25950

ФІЛОРЕТОВА М. В.,

аспірант кафедри адміністративного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 342.729

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ГАРАНТУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена аналізу рішень Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення гарантій реалізації права на мирні зібрання. Автором досліджено основоположні міжнародні стандарти у сфері реалізації права на мирні зібрання, розглянуто цінність рішень Європейського суду з прав людини не лише як джерела права, а й вектору розвитку національного законодавства та судової практики. Висловлено рекомендації щодо вдосконалення правового регулювання права на мирні зібрання.

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, рішення Європейського суду з прав людини, право на мирні зібрання, гарантія реалізації права на мирні зібрання.*

Стаття посвящена анализу решений Европейского суда по правам человека в сфере обеспечения гарантий реализации права на мирные собрания. Автором исследованы основополагающие международные стандарты в сфере реализации права на мирные собрания, рассмотрена ценность решений Европейского суда по правам человека не только как источника права, а и как вектора развития национального законодательства и судебной практики. Предоставлены рекомендации по усовершенствованию правового регулирования права на мирные собрания.

Ключевые слова: *Европейский суд по правам человека, решения Европейского суда по правам человека, право на мирные собрания, гарантия реализации права на мирные собрания.*



The article deals with the analysis of the judgments of the European Court of Human Rights according to the assurance of the right to peaceful assembly. The author studies the fundamental international standards in the sphere of realization of the right to peaceful assembly, examines the value of the judgments of the European Court of Human Rights not only as sources of law, but also the vector of development of national legislation and court practice. Recommendations on improving the legal regulation of the right to peaceful assembly are expressed.

Key words: *European Court of Human Rights, decision of the European Court of Human Rights, right to peaceful assembly, guarantee of the right to peaceful assembly.*

Вступ. Практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) має вагомe значення для будь-якої правової держави, оскільки носить прецедентний характер і зобов’язує не лише відновити порушене право конкретної особи, але й змінити законодавство та правозастосовну практику держав, що ратифікували Конвенцію про захист прав та основоположних свобод людини і громадянина (далі – Конвенція).

В Україні рішення ЄСПЛ визнаються джерелом права відповідно до низки нормативно-правових актів, серед яких ключове місце займає Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Так, відповідно до ст. 17 вказаного Закону суди застосовують під час розгляду справ Конвенцію і практику Суду як джерело права [1]. До того ж ч. 2 ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України передбачено, що суд застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини [2]. Отже, рішення адміністративних судів, що не відповідають практиці ЄСПЛ, є неправомірними та мають бути скасовані.

Окремим питанням реалізації чи обмеження реалізації права на свободу мирних зібрань присвячені роботи таких вітчизняних науковців, як Р. Мельник, М. Смокович, М. Середя, Р. Куйбіда, Т. Фулей та ін. Однак слід зазначити, що наразі недостатньо розроблені комплексні дослідження практики ЄСПЛ у сфері свободи мирних зібрань, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Статтею 11 Конвенції закріплено право на свободу мирних зібрань та підстави його обмеження. За час свого функціонування ЄСПЛ було прийнято низку рішень, що стосувалися різних аспектів реалізації та обмеження права на мирні зібрання. Метою даної статті є дослідження найбільш актуальних та основоположних, на наш погляд, рішень ЄСПЛ у сфері реалізації права на свободу мирних зібрань, а також їх імплементації в національному законодавстві та судовій практиці.

Результати дослідження. Загальноприйнятою є фундаментальна теорія прав людини, яка передбачає існування негативних та позитивних прав, а також кореспондуючих їм позитивних та негативних зобов’язань держави під час їх реалізації. Так, негативні зобов’язання держави полягають у невтручанні останньою у сферу особистих прав і свобод людини, а позитивні – у вживанні необхідних засобів для забезпечення, сприяння та захисту з боку держави реалізації таких прав.

Право на свободу мирних зібрань традиційно відносилось до негативних прав. Проте, починаючи з другої половини ХХ століття, відбуваються зміни до підходу конструкції позитивних зобов’язань, а саме, як зазначає С. Шевчук, «класична ліберальна ідея про те, що негативним правам кореспондує негативний обов’язок держави не заважати в їх реалізації, модифікується позитивним обов’язком держави щодо їх належної реалізації та гарантії» [3, с. 57].

Ця ідея знаходить своє відображення і в рішеннях ЄСПЛ. Класичним є рішення ЄСПЛ у справі Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії, яке закріплює позитивні зобов’язання держави у сфері свободи мирних зібрань. Суть справи полягає в тому, що заявник звинувачував органи охорони правопорядку в бездіяльності під час мирного зібрання, яка призвела



до того, що його учасники були піддані словесним образам та закидані яйцями. На його думку, «австрійська влада не вчинила практично необхідних кроків щодо забезпечення безперешкодного проведення демонстрації, знехтувала справжнім значенням свободи зібрань» [4, п. 9].

Під час розгляду справи ЄСПЛ було встановлено, що «справжня, ефективна свобода мирних зібрань не може зводитись лише до обов'язку держави не втручатися: цілком негативна концепція не відповідає предмету та меті статті 11. Як і стаття 8, стаття 11 іноді потребує вживання позитивних заходів навіть у сфері взаємовідносин між окремими особами, якщо в цьому є потреба» [4, п. 32].

Окрім цього, вказана позиція ЄСПЛ була також закріплена в рішенні по справі «Джавіт Ан проти Туреччини», де зазначено, що «держави повинні не лише охороняти право на мирні зібрання, а й утримуватися від застосування необґрунтованих непрямих обмежень цього права <...> Хоча основним об'єктом статті 11 є захист особистості від свавільного втручання з боку публічної влади у здійснення захищених прав, але, крім того, можуть бути позитивні зобов'язання щодо забезпечення ефективного здійснення цих прав» [5, п. 57].

Такий підхід повністю реалізовано і в Керівних принципах зі свободи мирних зібрань, що були розроблені Бюром ОБСЄ з демократичних інститутів і прав людини у взаємодії з Венеціанською комісією у 2007 році, а у 2011 році вийшло друге, переглянуте та доповнене видання. Так, вказаним документом передбачено позитивний обов'язок держави активно захищати мирні зібрання, а також наголошено на необхідності його закріплення в актах національного законодавства. Активні дії держави передбачають захист учасників мирного зібрання від осіб чи груп осіб, які прагнуть перешкоджати його проведенню, забезпечення достатніх заходів безпеки та громадського порядку, безоплатність проведення. Держава має прагнути до проведення мирних зібрань у місцях, яким віддають перевагу організатори, забезпечити відсутність перешкод для розповсюдження в суспільстві інформації щодо запланованих зібрань, не обтяжувати проведення зібрання бюрократичним регулюванням [6, с. 40–41].

Р. Мельник, аналізуючи рішення ЄСПЛ у справі Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії, звертає увагу, що хоча на державу і покладено обов'язок вжиття всіх необхідних заходів для проведення мирного зібрання, проте від адміністративних органів не вимагається досягнення певного результату, оскільки останній може залежати від низки факторів, не підконтрольних органам влади [7].

Незважаючи на обов'язок держави закріпити позитивні зобов'язання на законодавчому рівні, в Україні таке закріплення відсутнє. На нашу думку, враховуючи, що обов'язок забезпечення правопорядку покладено на органи Національної поліції, доцільно було б Закон України «Про Національну поліцію» доповнити положенням, відповідно до якого на органи правопорядку покласти повноваження застосування всіх розумних та належних у відповідній ситуації заходів, спрямованих на охорону учасників зібрання від неправомірного тиску з боку їхніх опонентів чи інших осіб. При цьому вказаний позитивний обов'язок не може бути зведено лише до невтручання в порушення прав учасників мирних зібрань.

Існує багато випадків заборони національними судами проведення мирних зібрань із підстав виникнення загрози порушення громадського порядку. Проте досить часто дана підстава використовується з метою неправомірного обмеження мирного зібрання.

У теорії права громадський порядок розглядається як система суспільних відносин, яка ґрунтується на засобах виробництва та складається внаслідок сукупного впливу на процеси суспільного життя всіх соціальних норм та принципів, які діють у суспільстві.

В. Настюк зазначає, що у вузькому розумінні громадський порядок потрібно розглядати як стан соціальної урегульованості, за якого забезпечуються життя, здоров'я громадян, їхні права і свободи, громадський спокій, мораль, людська гідність. Відносини громадського порядку в багатьох випадках установлюються й охороняються нормами права [8, с. 61].

Отже, можна дійти висновку, що під загрозою порушення громадського порядку під час проведення мирних зібрань мається на увазі порушення прав та свобод інших осіб.



ЄСПЛ у справі «Сергій Кузнєцов проти Росії» зазначив, що «будь-яка демонстрація в громадському місці неминуче, до певної міри порушує загальний перебіг життя, включаючи перешкоди для руху людей, і органам влади слід проявити певну терпимість відносно мирних зібрань» [9, п. 44].

У рішеннях по справах «Атаман проти Туреччини» та «Барокко проти Франції» містяться ідентичні правові позиції щодо необхідності прояву владою толерантності до мирних зібрань, незважаючи на наявність певного втручання в загальний перебіг життя внаслідок їх проведення, оскільки в іншому випадку свобода мирних зібрань буде позбавлена своєї суті. Однак обов'язковою умовою прояву такої толерантності є відсутність актів насильства з боку демонстрантів [10, п. 41–43]. До того ж ЄСПЛ вважає, що заборона проведення зібрань з посиланням на можливі порушення громадського порядку повинна бути заснована на достовірних доказах. При цьому такі порушення мають являти собою серйозну загрозу громадському порядку. «Вірогідність незначних інцидентів не може слугувати обґрунтуванням заборони на проведення мітингів...» [11, п. 94].

Обмеження мирних зібрань в інтересах національної безпеки зумовлює необхідність з'ясування змісту категорії «національна безпека». Законом України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. національна безпека визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [12].

Слід зазначити, що у практиці ЄСПЛ дане поняття окреслюється певними межами. Зокрема, захистом безпеки держави та конституційно-демократичного порядку є міри проти шпигунства, тероризму, схвалення тероризму, сепаратизму, підбурювання до порушення військової дисципліни [13]. Із приводу обмеження мирних зібрань з огляду на вказані підстави ЄСПЛ було сформовано такі правові позиції:

1) «...Той факт, що група осіб закликає до автономії або навіть пропонує відділити частину території країни, таким чином вимагаючи фундаментальних конституційних і територіальних змін, не може автоматично виправдовувати заборону їх зібрання. Вимога територіальних змін у промовах і на демонстраціях автоматично не є загрозою територіальній цілісності країни і національній безпеці...» [11].

2) «...Суд зазначає, що Кишинівська муніципальна рада та національні суди вважали гасла «Геть тоталітарний режим Вороніна» та «Геть окупаційний режим Путіна» такими, що закликають до насильницького повалення конституційного ладу і такими, що розпалюють ненависть до російського народу і підбурюють до війни і агресії проти Росії. Суд зазначає, що такі гасла мають розумітися як вираження незадоволення і протесту, і не переконаний, що вони могли б розумно розглядатися як заклик до насильства, навіть якщо це супроводжується спалюванням прапорів і зображень російських лідерів. Суд зазначає, що такі гасла мають розумітися як вираження незадоволення і протесту, і не переконаний, що вони могли б розумно розглядатися як заклик до насильства, навіть якщо це супроводжується спалюванням прапорів і зображень.

У цій справі Суд також вважає, що гасла партії-заявника, навіть у випадку поєднання зі спалюванням прапорів і зображень, були формою вираження поглядів щодо питання, яке становить великий суспільний інтерес, а саме щодо присутності російських військ на території Молдови. Суд у цьому зв'язку нагадує, що свобода вираження поглядів стосується не тільки «інформації» або «ідей», які сприймаються прихильно або розцінюються як необразливі чи нейтральні, але й до тих, які ображають, шокують або вселяють занепокоєння» [14].

Відповідно до Аналітичного огляду судової практики у сфері свободи мирних зібрань за 2010–2014 рр., суди, забороняючи проводити мирні зібрання, найчастіше вбачають загрозу інтересам національної безпеки та громадського порядку у випадках:

1) наявності «недоліків» у повідомленні про мирний захід, пов'язаних з «несвоєчасністю» подання, «вадами» заяви (відсутність інформації про відповідальну особу, кількість учасників, часу проведення тощо), проведенні зібрання в «недозволеному» місці;

2) наявності одночасних заходів – збігу мирних зібрань у часі та місці проведення з офіційними заходами органів державної влади чи місцевого самоврядування, заходами



інших організацій, контрдемонстрацій, запланованого перебування поблизу місця проведення масового заходу перших осіб держави чи високих іноземних гостей;

3) неспроможності органів влади забезпечити громадський порядок, безпеку руху транспорту чи пішоходів, дотримання правил благоустрою тощо;

4) наявності небезпеки для охорони здоров'я чи моралі населення;

5) створенні перешкод або незручностей у реалізації прав осіб, що не беруть участь у мирному зібранні;

6) наявності шкоди для іміджу влади та репутації держави [15].

Наведене свідчить, що судами не застосовувалась ні практика ЄСПЛ, ні Керівні принципи зі свободи мирних зібрань.

Не менш важливим є дотримання національними судами так званого «трискладового тесту», який широко використовується ЄСПЛ під час розгляду справ. «Трискладовий тест» – це юридична конструкція, що є засобом для перевірки наявності необхідних умов для обмеження прав, гарантованих Конвенцією. Обмеження права на мирні зібрання має відповідати трьом умовам:

1) втручання передбачене законом – мається на увазі не лише наявність достатньо точного законодавства, що передбачає втручання, а і якісний рівень такого законодавства. Зокрема, положення закону мають бути досить чіткими у своїх термінах, а також закон має передбачати засоби юридичного захисту проти свавільного застосування [16];

2) втручання має легітимну мету – такими цілями втручання у право на свободу зібрань, відповідно до Конвенції, є інтереси національної або громадської безпеки, запобігання заворушенням або злочинам, охорона здоров'я, моралі чи захист прав і свобод інших осіб;

3) втручання необхідне в демократичному суспільстві. Аналізуючи практику ЄСПЛ, до критеріїв визначення «необхідності в демократичному суспільстві» можна віднести такі: а) причини, що виправдовують втручання, є «відповідними і достатніми»; б) для такого втручання є «нагальна суспільна потреба»; 3) втручання повинно бути пропорційне законній меті; будь-яке непропорційне втручання не буде вважатися «необхідним у демократичному суспільстві».

Висновки. Отже, навіть невичерпний перелік рішень ЄСПЛ дає змогу зробити висновок, що вони є важливим джерелом права, оскільки містять як вимоги до гарантії реалізації особами права на мирні зібрання, так і гарантії захисту осіб від неправомірного втручання у вказане право. У них встановлюються європейські (міжнародні) стандарти тлумачення та застосування ст. 11 Конвенції про захист прав та основоположних свобод, які у свою чергу слугують вектором розвитку національного законодавства та судової практики.

Автором наголошується на необхідності закріплення позитивних зобов'язань держави у сфері мирних зібрань на законодавчому рівні, а також виваженому та змістовному застосуванні практики ЄСПЛ національними судами під час розгляду справ щодо реалізації права на мирні зібрання, з обов'язковим урахуванням критеріїв, що підлягають оцінюванню для висновку про відповідність втручання у право на свободу мирних зібрань.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.

2. Кодекс адміністративного судочинства України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, № 37. Ст. 446.

3. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. Право України. 2010. № 2. С. 55–64.

4. Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії, заява № 10126/82, рішення від 21 червня 1988 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_160

5. Рішення ЄСПЛ у справі «Джавіт АН проти Туреччини» від 20 лютого 2003 р., заява № 20652/92. URL: <https://www.lawmix.ru/abrolaw/6574?page=4>



6. Руководящие принципы по свободе мирных собраний: 2-е изд. Варшава-Страсбург: БДИПЧ ОБСЕ, 2011. С. 194.
7. Мельник Р.С. Право на свободу мирных зібрань через призму рішень Європейського Суду з прав людини. Журнал східноєвропейського права. 2014. № 3. С. 3–12. URL: http://pravo.org.ua/files/pravo_na_svobodu1.pdf
8. Настюк В.Я. Щодо розуміння громадського порядку. Проблеми охорони громадського порядку: зб. наук. пр. за матеріалами регіон. круглого столу (19 черв. 2014 р., м. Харків); М-во освіти і науки України, НІОУ ім. Я. Мудрого, каф. адмін. права та адмін. діяльності; Харків. обл. громад. формування з охорони громад. порядку і держав. кордону. Харків: Планета-прінт, 2014. С. 59–65.
9. Рішення ЄСПЛ у справі SERGEY KUZNETSOV v. RUSSIA від 23 жовтня 2008 р., заява № 10877/04.
10. Решение Европейского суда по правам человека по делу «Ойа Атаман против Турции (Oya Ataman v. Turkey)». Свобода собраний в постановлениях Европейского суда по правам человека. Воронеж: Артефакт, 2009. §§ 39, 42.
11. Решение Европейского Суда по правам человека по делу Станков и Объединенная организация Македонии «Илинден» против Болгарии от 2 октября 2001 г. / Свобода собраний в постановлениях Европейского Суда по правам человека. Воронеж: Артефакт, 2009. С. 46–84.
12. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>
13. Национальная безопасность и практика Европейского суда по правам человека: отчет / Совет Европы – Европейский суд по правам человека. 2013. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_national_security_RUS.pdf
14. Christian Democratic People's Party v. Moldova Case (Application no. 28793/02): Judgement of 14 February 2006 / HUDOC Search Page. Cit. 01.11.2014. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?{"appno":\["28793/02"\],"itemid":\["001-72346"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?{).
15. Куйбіда Р., Середа М. Центр політико-правових реформ Свобода мирних зібрань у практиці адміністративних судів. URL: http://pravo.org.ua/files/Sud/___2010-2014.pdf
16. Рішення від ЄСПЛ у справі «Власов проти Росії» від 12.06.2008 р. URL: <http://europeancourt.ru/tag/vlasov-protiv-rossii/>

